

A cartelización da competición política nos referendos supranacionais: ¿Un desprazamento conxuntural da clivaxe esquerda-dereita?

& Resumo/Abstract: *Este artigo céntrase nos recorrentes efectos dos referendos europeos sobre as dinámicas partidistas a nivel nacional, demostrando unha tendencia á cartelización da competición política, entendida como o achegamento das posturas proeuropeas dos partidos no poder e dos principais partidos da oposición. Comparando catorce referendos en seis Estados membros da Unión Europea desde a sinatura do Tratado de Maastricht, este artigo sinala o reforzo recorrente do papel dos partidos periféricos a través do desprazamento conxuntural da clivaxe principal que estrutura a competición política. A diverxencia de obxectivos políticos entre unha ideoloxía proeuropea e unha estratexia de oposición ao goberno nacional limita igual e constantemente a capacidade dos principais partidos da oposición para mobilizar os seus simpatizantes a favor do “Si”, aumentando ao mesmo tempo as súas probabilidades de facer fronte ao faccionalismo.&*

& Palabras clave: referendos europeos, cartelización, clivaxe, sistema de partidos, aliñamentos políticos.

INTRODUCCIÓN

¿En que medida os referendos europeos favorecen a substitución das dinámicas de competición tradicional entre o goberno e a oposición a favor dunha tendencia á cartelización da competición política? ¿Como explicar que, independentemente da súa orientación cara á esquerda ou á dereita do espectro político, o principal partido da oposición se enfronta no dito contexto a un maior grao de división interna e a unha dificultade xeral para mobilizar os seus simpatizantes en favor do “Si”? Desde os anos 90 do século pasado, varios referendos foron organizados en distintos Estados membros da Unión Europea, comportando situacións de mobilización e de politización que contrastan, en xeral, coa baixa intensidade e a escasa participación que caracterizan as eleccións europeas. Esas eleccións seguen a ser consideradas por numerosos autores como contencións de segunda orde (Reif & Schmitt, 1980: 3-44; Franklin *et al.*, 1994: 455-72).

Pola contra, o proceso de ratificación do Tratado de Maastricht en 1992 mostrou intensas batallas e tensións políticas, tanto no caso do “*petit oui*” francés (51%) como no rexeitamento popular en Dinamarca (50,7%). Os irlandeses opuxéronse ao Tratado de Lisboa en 2008 (53,4%), mentres que os franceses (54,7%) e os holandeses (62%) votaron en contra da Constitución europea en 2005. Naqueles países onde se organizaron referendos europeos, a persistencia do “consenso permisivo” foi cuestionada (Lindberg & Scheingold, 1970; Mény, 2002: 1-13). A introdución dun recurso inicial á democracia directa en relación coa aprobación de tratados europeos supuxo que os gobernos teñan que se enfrontar a presións maiores a favor dunha reutilización “politicamente obrigatoria” do referendo polas ratificacións posteriores, o que se converteu, segundo Carlos Closa, nun auténtico “campo de minas” para os gobernantes (Closa, 2004; Morel, 2007: 1041-67). Nun recente artigo, Gemma Mateo González tamén demostrou como os actores políticos usan a posibilidade de convocar referendos de maneira estratéxica (Mateo González, 2008: 121-47).

No marco destes debates sobre as dinámicas de politización dos asuntos europeos a nivel nacional, este artigo intenta demostrar empiricamente que os referendos europeos supoñen unha tendencia á cartelización da competición política, entendida como o achegamento das posicións proeuropeas do partido no poder e do principal partido ou da coalición da oposición. Esta tendencia favorece de forma indirecta a substitución do *modelo de competición*, que caracteriza as democracias maioritarias, por un *modelo de colusión política*, máis próximo ás dinámicas existentes nas democracias chamadas consensuais. Esa situación, percibida como unha colusión entre o goberno e a oposición acerca dos asuntos europeos, existe tamén no marco das eleccións nacionais ou europeas, pero, dada a marxinalización das cuestións europeas nestes contextos, a cartelización da competición política queda *latente*, podéndose volver *manifesta* coa introdución do uso da democracia directa (Petithomme, 2009: 133-39).

Este artigo céntrase en catorce referendos europeos realizados en seis países desde a entrada en vigor do Tratado de Maastricht, e ten como fin analizar a recorrencia do fenómeno de cartelización e os seus principais efectos. Compartindo a favor do “Si” o mesmo espazo proeuropeo co partido no poder, o referendo impídelle ao principal partido da oposición xogar o seu rol de oposición política coas súas cartas tradicionais, reforzando indirectamente o estatuto opositor dos partidos periféricos do sistema, revestidos dunha situación de partidos “anticartel” (Mair & Katz, 1995: 5-28; Aucante & Dezé, 2008). Desta maneira, os obxectivos dos partidos periféricos converxen cara a unha oposición ideolóxica á integración europea e estratéxica en contra do goberno nacional.

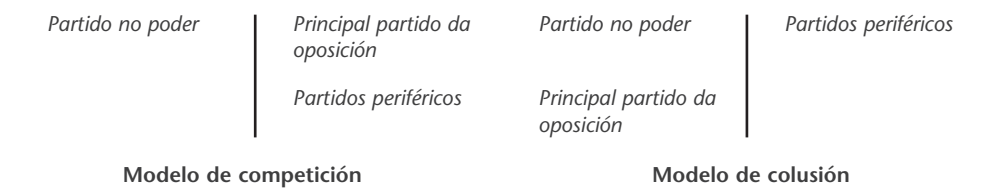
Seguindo estas pistas, o artigo divídese en tres partes. A primeira presenta o marco teórico, a perspectiva comparada privilexiada e as nosas hipóteses de traballo relativas á cartelización da competición política e os seus principais efectos en función do tipo de partidos considerados. A segunda parte analiza o posicionamento dos partidos políticos nos catorce referendos e, finalmente, a terceira demostra a consistencia dun maior efecto da cartelización vinculado cos aliñamentos diferenciais entre os principais partidos da oposición e os seus votantes.

AS DINÁMICAS DE COMPETICIÓN POLÍTICA NOS REFERENDOS EUROPEOS: ¿UNHA CARTELIZACIÓN INEVITABLE?

O punto de partida da nosa análise poderíase resumir en poucas palabras se nos referimos ao concepto de “poliarquía” forxado por Dahl: nun sistema democrático existe unha pluralidade de elites políticas que compiten libremente polo acceso ao poder, de tal modo que o partido no poder goberna e o principal partido da oposición, ou, de ser o caso, unha coalición de partidos, opónse ao goberno, tratando de constituír unha alternativa crible de cara ás próximas eleccións (Dahl, 1972). En xeral, a cooperación entre o goberno e a oposición na definición das políticas públicas, o achegamento de posicións entre ambos, prodúcese con maior frecuencia nas democracias consensuais, dada a necesidade de formar gobernos de coalición. Pola contra, cando o partido no poder goza, nas democracias maioritarias, dunha maioría absoluta no Parlamento, a probabilidade de que tal situación se produza é moito menor.

Non obstante, defendemos que, no contexto dos referendos europeos, a estrutura de oportunidade creada polo recurso á democracia directa acerca conxunturalmente as democracias maioritarias á práctica das democracias consensuais en torno ao asunto europeo, creando unha situación especial: o partido no poder e o principal partido da oposición teñen ambos que organizar a súa campaña electoral en favor do “Si”, compartindo de feito un mesmo espazo político (Petithomme, 2008: 24-41). En teoría, o principal partido da oposición pode elixir oporse ao referendo europeo e orixinar unha *situación de competición* nos asuntos europeos co goberno, pero consideramos que na práctica prefire normalmente soster o “Si”, creando de feito unha *situación de colusión* entre os partidos de goberno proeuropeos. Dito doutro xeito, o referendo simplifica a pluralidade de clivaxes políticas, reestruturando momentaneamente a competición en torno ao eixe pro/antieuropeo, entre partidarios do “Si” ou do “Non” (Marks & Steenbergen, 2004). Nas democracias maioritarias, a situación de cartelización compartida polos partidos de goberno traslada indirectamente a clivaxe goberno-oposición, reforzando o papel dos partidos periféricos do sistema, como se perfila no seguinte esquema:

Esquema 1. MODELOS DE COMPETICIÓN E DE COLUSIÓN POLÍTICA

A nosa hipótese inicial relativa á tendencia á substitución dun modelo de competición por un modelo de colusión nos referendos europeos implica distintos efectos en función do tipo de partidos considerados e das súas situacións particulares no sistema de partidos no momento do referendo. Para aclarar a cuestión, imos diferenciar tres “situacións” potenciais vinculadas coas posicións: 1) do partido ou da coalición de partidos no poder, 2) do principal partido ou coalición da oposición e 3) dos partidos periféricos do sistema. Defendemos que a ideoloxía dun partido inflúe sobre a elección do seu posicionamento en contra ou a favor do referendo e, o que é moito máis importante aínda, a súa situación no marco do seu sistema de partido determina o tipo de oportunidades ou de desafíos aos que se debe enfrontar. De modo simple, o esquema 2 presenta unha tipoloxía relativa á converxencia/diverxencia de obxectivos posibles en función do tipo de partido considerado.

Esquema 2. TIPOLOXÍA DE CONVERXENCIA/DIVERXENCIA DE OBXECTIVOS EN FUNCIÓN DO TIPO DE PARTIDO

Ideoloxía	Proeuropea (1)	Antieuropea (2)	
	Partido(s) no poder (11)	<i>Partido menor na coalición no poder (21)</i>	Progoberno (1)
	<i>Principal(is) partido(s) da oposición (12)</i>	Partidos da oposición periférica (22)	Antigoberno (2)
			Estratexia

Notas: 11 e 22 = converxencia de obxectivos; 12 e 21 = diverxencia

Basicamente, os partidos periféricos do sistema caracterízanse por seren partidos cuxas influencias quedan secundarias ou conxunturais na determinación das dinámicas de competición. Heteroxéneos en termos de familias políticas (ecoloxistas, comunistas, extrema dereita, etc.), pódense integrar en dúas subcategorías principais dependendo da súa relación co poder: os *partidos menores con potencial de coalición* e os *partidos protestadores*. Por un lado, e en función dos seus resultados electorais e das súas dinámicas internas, os partidos menores con potencial de coalición pódense converter en “partido clave” para transformar unha coalición minoritaria en maioritaria ou, polo contrario, poden quedar sen influencia política, de tal modo que a fixación das súas eleccións estratéxicas e ideolóxicas dependerá moito máis da evolución do contexto político.

Por outro lado, os partidos protestadores, exercendo potencialmente unha “capacidade de chantaxe” sobre a estratexia doutros partidos, presentan unha forte predisposición a se oporen tanto ideoloxicamente aos fins e ás modalidades da integración europea como estratexicamente ao goberno nacional, polo que tenden a desenvolver un discurso coherente a favor do “Non”, facilitando a mobilización dos seus simpatizantes (Sartori, [1976] 2005). Para ese tipo de partido, a cuestión central non está tan vinculada coa determinación da dirección do seu posicionamento en contra ou a favor do referendo, senón máis ben co seu grao de mobilización contra o referendo e a súa capacidade de dividir os defensores do “Si”. Por conseguinte, unha segunda hipótese de traballo sería considerar que, sexa cal sexa o referendo europeo e o país considerado, se podería prever que, se as inclinacións ideolóxicas e estratéxicas dos partidos periféricos converxen no contexto do referendo, estes partidos terán unha forte propensión a exercer presións importantes no referente ao campo proeuropeo.

Ademais, a través da formación dun “cartel proeuropeo” mediante o achegamento de posicións entre os partidos con vocación gobernamental, o referendo pode favorecer que xurda un “déficit democrático” no seo do principal partido da oposición, porque a posición da dirección do partido a favor do referendo tende a afastarse das preferencias potencialmente máis críticas dos militantes (Aylott, 2002: 441-61; Maravall, 2003). Manifestando o achegamento entre o goberno e o principal partido da oposición sobre os asuntos europeos, o contexto do referendo pode favorecer unha reacción de distanciamento dos militantes do principal partido da oposición cara aos seus líderes, creando disensións que poden ser instrumentalizadas polas correntes minoritarias do partido co fin de reequilibrar as forzas internas ao seu favor. Ao debaterse entre a súa ideoloxía proeuropea e a súa estratexia de oposición ao goberno nacional, a mensaxe do principal partido da oposición convértese de feito nunha posición máis sutil, máis complexa de transmitir aos seus simpatizantes. Para evitar as disensións internas, o principal partido da oposición pode, alternativamente, elixir deixarlle ao goberno a iniciativa da campaña a favor do “Si”. En calquera caso, suxerimos unha terceira hipótese segundo a cal, independentemente do referendo, do país ou da cor política do principal partido da oposición, a súa situación de colusión co partido no poder a favor do referendo tende a aumentar a súa exposición ás disensións internas e a diminuír a súa propia capacidade de atracción dos seus simpatizantes de acordo coa súa liña oficial.

Con independencia do seu posicionamento á esquerda ou á dereita do espectro político, o partido no poder sostén en xeral a ratificación do tratado europeo considerado, xa que no caso oposto non tería ningún interese de recorrer á democracia directa se non é por unha obriga constitucional (Christin et al., 2003: 759-76). Aínda que é posible presaxiar unha importante probabilidade de que o partido no poder sosteña o “Si” na campaña electoral unha vez aceptada a organización do referendo, non se pode, porén, vaticinar a súa capacidade de gañar. Dada a forte probabilidade de que os partidos periféricos favorables ao “Non” se mobilicen con firmeza, e tendo en conta que non se pode esperar que o principal partido da oposición saiba mobilizar activamente os seus simpatizantes a favor do “Si”, pódese prever que o desenlace do referendo estea intimamente vinculado á capacidade do partido no poder para mobilizar os seus simpatizantes e para reafirmar a súa maioría.

Co fin de comprobar estas hipóteses, analizamos o posicionamento dos partidos políticos e os aliñamentos entre partidos e votantes desde o Tratado de Maastricht (1992-2008) en catorce referendos europeos e en seis países distintos: Dinamarca, España, Francia, Holanda, Irlanda e Luxemburgo. Nove referendos están relacionados coa ratificación dun tratado europeo, Maastricht, Amsterdam, Niza ou Lisboa; un en 2000, en Dinamarca, coa adopción do Euro, e catro coa Constitución europea en 2005. A elección dos casos de estudo xustifícase a través da perspectiva do “deseño máis diferente” en política comparada, cuxo obxectivo é elucidar as causas de desenvolvementos converxentes a pesar de condicións e de situacións iniciais diferenciadas (Sartori, 1991: 243-57). Os casos foron seleccionados debido ás súas notables diverxencias en termos de tipo de actitudes cara á integración europea, data de adhesión á UE, natureza dos sistemas de partidos e número de partidos políticos efectivos. Francia, Holanda e Luxemburgo forman parte dos países fundadores e proeuropeos da UE, aínda que dous deles rexeitaron a Constitución europea. España, desde a súa entrada na Comunidade en 1986, segue a ser un dos Estados membros cuxa poboación sostén máis favorablemente a integración europea. Ao contrario, Irlanda e Dinamarca, adheridas á UE en 1973, constitúen países onde os asuntos europeos foron politizados de maneira notoria en distintas ocasións, mobilizando un euroescepticismo importante.

Polo tanto, a análise inclúe dous países maioritarios, cuxos sistemas de partidos se aproximan a un “bipartidismo imperfecto” (Francia e España), e catro países con eleccións proporcionais e gobernos de coalición (Dinamarca, Holanda, Irlanda e Luxemburgo) (Grunberg & Haegel, 2007a; 2007b: 325-49). Holanda e, sobre todo, Luxemburgo presentan trazos característicos das democracias consensuais. De igual modo, Dinamarca tamén se acerca a ese modelo. A nivel parlamentario, o sistema de partidos español está dominado por dúas formacións políticas (PP e PSOE), aínda que catro partidos menores (un nacional: Esquerda Unida, e tres nacionalistas: CiU, ERC e o PNV) presentan tanto unha capacidade de coalición como de chantaxe, consecuencia directa da estrutura cuasifederal do Estado autonómico. Formalmente, un sistema multipartidista, cunha tendencia ao bipartidismo, domina *de facto* a competición política en Francia, que se estrutura arredor dos dous partidos dominantes (PS e UMP), ao mesmo tempo que tres partidos menores están dotados dun potencial de coalición (Modem, PC e Les Verts) e outros dous quedan fóra da representación parlamentaria, situados aos dous extremos, tratando de utilizar a súa capacidade de chantaxe para influír na estratexia de competición dos demais partidos (NPA e FN). O sistema multipartidista irlandés componse de tres partidos maiores (Irish Labour, Fine Gael e Fianna Fáil) e de tres menores (Sinn Féin, Progressive Democrats e Green Party). Aínda que a clivaxe esquerda-dereita representa un papel menor na vida política irlandesa, Francia, España e Irlanda caracterízanse por unha bipolarización en torno á existencia de dous partidos dominantes ou dunha coalición de partidos.

De distinto modo, o Partido Popular Cristián Social (CSV) domina xeralmente a vida política en Luxemburgo desde a Segunda Guerra Mundial, aínda que tivo que gobernar en coalición cos socialistas (LSAP) desde 1984 ata 1999 e cos centristas (DP) desde 1999 ata 2004. En Dinamarca, como en Holanda, seis ou sete partidos poden acceder ao goberno; a competición política estrutúrase normalmente en torno a dous grupos de coalicións: por un lado, a esquerda e o centro (SD, RV, CD, KD en Dinamarca, e PvdA, GL en Holanda) e, por outro lado, a dereita (Venstre e conservadores en Dinamarca, CDA, VVD, D66 en Holanda), os cristiandemócratas e os liberais, o que implica unha alternancia entre ambos os tipos de coalicións. Estes dous sistemas de partidos tamén inclúen importantes partidos periféricos na extrema esquerda (SP e Alianza Vermella-Verde en Dinamarca, Partido Socialista en Holanda) e na extrema dereita (Partido do Progreso, Partido Popular Danés ou Lista Pim Fortuyn en Holanda). Así, a inclusión na análise empírica de cincuenta e dous partidos pertencentes a seis sistemas distintos proporciona variacións suficientes para: 1) investigar a incidencia dun fenómeno común de cartelización da competición política nos referendos europeos, 2) explicar as razóns desta converxencia potencial e 3) delinear as condicións a partir das cales as mesmas tendencias poden emerxer de maneira recorrente.

O POSICIONAMENTO FORMAL DOS PARTIDOS NOS REFERENDOS EUROPEOS: ¿A EMERXENCIA DUN “CARTEL DO SI”?

Para empezar, a táboa 1 presenta os resultados empíricos da análise relativa ao posicionamento dos cincuenta e dous partidos en catorce referendos europeos, utilizando as tres categorías ideal-típicas definidas con anterioridade ao referirse ás respectivas “situacións” de cada partido no seu sistema propio no momento do referendo. A análise inclúe dezaseis partidos en situación de control do goberno, dezanove en situación de principal partido da oposición, ou coalición de partidos da oposición e dezasete partidos periféricos,

representando sempre máis do 90% do total de votos emitidos respectivamente nas últimas eleccións lexislativas nacionais. En primeiro lugar, a análise comparativa dos referendos indica que no 76,5% dos casos considerados, os partidos periféricos optaron polo “Non”. Nesa categoría, os partidos protestadores de extrema dereita ou de extrema esquerda adoptan posicións antieuropeas de maneira sólida, mentres que a actitude dos partidos menores con potencial de coalición parece máis ambigua. En efecto, todos os partidos vinculados coa familia da extrema dereita se opoñen de forma sistemática aos referendos: por exemplo, a Fronte Nacional en 1992 e 2005 en Francia, o Partido do Progreso en 1992, 1993 e 1998, e o Partido Popular danés en 1998, igual que a Lista Pim Fortuyn (LPF) ou o Grupo Wilders no referendo constitucional holandés de 2005. As presións centrífugas da dereita soberanista levaron igualmente o Partido Cristián Holandés (SGP) a compartir posicións euroescépticas.

No outro extremo dos sistemas de partidos, á marxe dos partidos socialdemócratas, a oposición á Unión Europea parece así mesmo sólida, sexa cal sexa o país considerado. Os partidos da esquerda alternativa cunha estratexia de coalición e de conquista do poder, o Partido Comunista Francés en 1992 e 2005, Esquerda Unida e ERC en España, o Partido Socialista Holandés, ADR ou Déi Lenk en Luxemburgo, todos eles se opuxeron á ratificación dos referendos europeos propostos nos seus respectivos países. Os partidos comunistas ou de esquerda alternativa, malia as súas potenciais capacidades de acceso ou de participación no poder, comparten, polo xeral, sobre o asunto europeo o posicionamento dos partidos de extrema esquerda, os cales rexeitan coalicións como o Workers Party en Irlanda (1992) e a Alianza Vermella-Verde, opostos ao Tratado de Amsterdam en 1998 e á adopción do Euro en 2000 en Dinamarca. O Partido Popular Socialista (SP) de Dinamarca é o único que pediu o voto positivo nun referendo europeo, neste caso a favor do segundo Tratado de Maastricht, en 1993. Ese partido, oposto ao primeiro Tratado de Maastricht, en 1992, aceptou as concesións obtidas a través do Acordo de Edimburgo e do Compromiso nacional no Folketing, adoptando unha nova plataforma “Mod Nye Tider” (Cara a Novos Tempos) para se diferenciar do seu euroescepticismo anterior. O partido non entrou no goberno do socialdemócrata Poul Nyrup Rasmussen, pero apoiouno, malia que divisións internas o levaron a se opor de novo aos referendos europeos de 1998 e de 2000.

Táboa 1
Posicionamento formal dos partidos políticos en 14 referendos europeos (1992-2008)

PARTIDOS NO PODER			PARTIDOS PRINCIPAIS DA OPOSICIÓN			PARTIDOS PERIFÉRICOS DA OPOSICIÓN		
Partido	% de votos	Pos.	Partido	% de votos	Pos.	Partido	% de votos	Pos.
1. Maastricht, FR 1992								
Partido Socialista (PS)	34,8	S	Agrupamento pola República (RPR)	19,2	S	<i>Partido Comunista Francés (PCF)</i>	11,3	N
			Unión pola Democracia Francesa (UDF)	18,5	S	<i>Fronte Nacional (FN)</i>	9,7	N
2. Maastricht, IRL 1992								
Fianna Fáil	44,1	S	Fine Gael	29,3	S	<i>Workers Party</i>	5	N
Progr. Democrats	5,5	S	Labour	9,5	S			
3. Maastricht, DC 1992								
Liberais (<i>Venstre</i>)	15,8	S	Partido Socialdemócrata	37,4	S	<i>Partido Popular Socialista (SP)</i>	8,3	N
Conservadores	16	S	Liberais Sociais	5,1	S	<i>Partido do Progreso</i>	6,4	N
			Demócratas Centristas	3,5	S			
			Cristiandemócratas	3,5	I			
4. Maastricht 2, DC 1993								
Partido Socialdemócrata	37,4	S	Liberais (<i>Venstre</i>)	15,8	S	Partido Popular Socialista (SP)	8,3	S
Liberais Sociais	5,1	S	Conservadores	16	S	<i>Partido do Progreso</i>	6,4	N
Demócratas Centristas	3,5	S						
C.-Demócratas	3,5	S						
5. Amsterdam, IRL 1998								
Fianna Fáil	39,3	S	Fine Gael	27,9	S	Independent	6,9	S
Prog. Democrats	4,7	S	Labour	10,4	S	Green Party	3,4	S
6. Amsterdam, DC 1998								
Partido Socialdemócrata	35,9	S	Liberais (<i>Venstre</i>)	24	S	<i>Partido Popular Socialista (SP)</i>	7,6	N
Liberais Sociais	3,9	S	Conservadores	8,9	S	<i>Alianza Vermella-Verde</i>	2,7	N
Demócratas Centristas	4,3	S	Cristiandemócratas	2,5	I	<i>Partido do Progreso</i>	2,4	N
						<i>Partido Popular Danés</i>	7,4	N
7. Adopción do Euro, DC 2000								
Partido Socialdemócrata	35,9	S	Conservadores	8,9	S	<i>SP</i>	7,6	N
Liberais Sociais	3,9	S	Liberais	24	S	<i>Alianza Vermella-Verde</i>	2,7	N
Demócratas Centristas	4,3	S				<i>Partido popular Danés</i>	7,4	N
<i>Crist.-Demócratas</i>	2,5	N						
8. Niza 1, IRL 2001								
Fianna Fáil	39,3	S	Fine Gael	27,9	S	Independent	6,9	S
Progressive Democrats	4,7	S	Labour	10,4	S	<i>Sinn Féin</i>		N

Táboa 1. Continuación

PARTIDOS NO PODER			PARTIDOS PRINCIPAIS DA OPOSICIÓN			PARTIDOS PERIFÉRICOS DA OPOSICIÓN		
Partido	% de votos	Pos.	Partido	% de votos	Pos.	Partido	% de votos	Pos.
9. Niza 2, IRL 2002								
Fianna Fáil	39,3	S	Fine Gael	27,9	S	Independent	6,9	S
Progressive Democrats	4,7	S	Labour	10,4	S	<i>Sinn Féin</i>		N
10. Constitución Europea, FR 2005								
UMP	34	S	PS	24	S	<i>FN/MNR</i>	11	N
UDF	5	S	Les Verts	4	S	<i>PCF</i>	5	N
11. Constitución Europea, ES 2005								
PSOE	43	S	PP	38	S	<i>IU</i>	5	N
			Liberais Sociais	5,1	S	<i>ERC</i>	2	N
			Demócratas Centristas	3,5	S	Ciu	3	S
			Cristiandemócratas	3,5	I	PNV	2	S
12. Constitución Europea, HL 2005								
Cristiandemócratas (CDA)	28,6	S	Socialdem. (PvdA)	27,3	S	<i>Partido Socialista</i>	6,3	N
VVD	17,9	S	Esquerda Verde (GL)	5,1	S	<i>Partido Cristián (SGP)</i>	1,6	N
D66	4,1	S				<i>Lista Pim Fortuyn (LPF)</i>	5,3	N
						<i>Group Wilders</i>	2,1	N
13. Constitución Europea, LUX 2005								
Partido Popular Cristián Social (CSV)	36,1	S	Partido Socialista (LSAP)	23,4	S	<i>ADR</i>	9,9	N
Partido Democrático (DP)	16,1	S	Déi Gréng	11,6	S	<i>Déi Lenk</i>	1,9	N
14. Lisboa, IRL 2008								
Partido Socialdemócrata	35,9	S	Liberais (<i>Venstre</i>)	24	S	<i>Partido Popular Socialista (SP)</i>	7,6	N
Fianna Fáil	41	S	Fine Gael	22	S	Green Party	4	I
Progressive Democrats	4	S	Labour	11	S	<i>Sinn Féin</i>	6	N
TOTAL	% SI	31/32	% SI	28/30	% NON	26/34		

Notas. Pos.: Fai referencia ao posicionamento formal do partido. S: partido a favor do referendo; N: partido oposto ao referendo; I: indecisión. FR: Francia; ES: España, IRL: Irlanda; DK: Dinamarca; HL: Holanda; LUX: Luxemburgo. Porcentaxes de votos reconstruídos a partir dos datos dispoñibles sobre as últimas eleccións lexislativas, consultar [www.electionworld.org]. Os posicionamentos dos partidos foron definidos a partir dos programas e documentos de campañas electorais, utilizando principalmente os datos do *Comparative Manifesto Project (CMP)*.

En contraposición aos partidos caracterizados polas súas estratexias de protesta, hai que subliñar a actitude máis ambigua dos partidos menores con potencial de coalición. Por exemplo, a pesar do seu carácter secundario no seu sistema, o partido Independent irlandés votou sempre a favor dos referendos europeos en 1998, 2001 e 2002. Estes partidos alternan normalmente estratexias centrífugas de oposición ao poder con evolucións internas que os levan a construíren coalicións rexionais ou nacionais. Como consecuencia diso, enfróntanse a dilemas parecidos aos do principal partido da oposición nos referendos europeos: ideoloxicamente favorables á integración europea, en xeral, tamén están opostos estratexicamente ao goberno nacional ou tratan de se diferenciar del, creando divisións internas e dificultades de lles transmitir o seu posicionamento aos seus simpatizantes. Ata 1990, o Labour Party en Irlanda ilustraba ben este dilema, e na actualidade podemos citar como exemplo o Partido Verde Irlandés, que aprobou o primeiro Tratado de Niza en 2001 (aínda que nas lexislativas anteriores perdera toda representación parlamentaria nacional), pero opúxose ao Tratado de Lisboa en 2008.

Ademais, pódese dicir que non parece existir unha converxencia de posicionamento compartida polos partidos nacionalistas. Os nacionalistas de esquerda radical, como o Sinn Féin en Irlanda e ERC en España, opuxéronse aos referendos europeos, mentres que, ao contrario, os partidos nacionalistas de centro-dereita (CiU e o PNV) aprobaron a ratificación da Constitución europea en 2005. Noutros termos, todo parece indicar que as esquerdas alternativas son xeralmente euroescépticas, aínda que non todos os partidos nacionalistas o son. Do mesmo xeito, todos os partidos protestadores se opoñen con firmeza á ratificación dos referendos europeos, pero non todos os partidos menores dotados dun potencial de coalición. En xeral, os partidos periféricos e, sobre todo nesa categoría, os partidos protestadores opóñense aos referendos europeos en razón da converxencia entre as súas ideoloxías críticas cara á integración europea e as súas estratexias de oposición ao goberno nacional.

En segundo lugar, a táboa 1 mostra tamén que no 97% dos casos considerados os partidos no poder toman posicións a favor do referendo, así como o 93% dos partidos principais da oposición. É dicir, en case todos os referendos considerados, o goberno e os principais partidos da oposición, en xeral opostos a nivel nacional, converxen constantemente no contexto dos referendos europeos, creando un “cartel do Si” que despreza de forma indirecta a clivaxe goberno-oposición e reforza o papel dos partidos periféricos críticos cara á integración europea. Na análise empírica subxace que, entre todos os partidos de goberno considerados, os cristiandemócratas en Dinamarca son os únicos que non definiron unha posición formal sobre a ratificación dos Tratados de Maastricht e de Amsterdam cando se atopaban na oposición. Neste caso, a súa oposición á adopción do euro en 2002 estivo motivada por preservar a súa autonomía respecto aos seus aliados socialdemócratas e liberais no poder. Malia entrar en coalicións gobernamentais, a indecisión deste partido explícase polas súas características de partido menor con potencial de coalición (o cuarto con coalicións de centroesquerda e o terceiro con coalicións de centro-dereita).

Non obstante, dun modo xeral, a táboa mostra a recorrencia a un fenómeno de cartelización da competición política que leva os principais partidos da oposición a elixiren case sempre a primacía dos seus obxectivos ideolóxicos proeuropeos sobre as súas estratexias de oposición en contra dos partidos no poder. Esta tendencia constante favorece distintas consecuencias consideradas a continuación; entre elas, o crecemento da diferenciación entre as posicións dos “partidos do Si” e o “electorado do Si”, a forte propensión dos principais partidos da oposición a experimentaren disensións internas e faccionalismo, así como as súas dificultades para mobilizaren os seus simpatizantes.

O CUSTO DA CARTELIZACIÓN PARA OS PRINCIPAIS PARTIDOS DA OPOSICIÓN

A tendencia á substitución do eixe de competición tradicional goberno-oposición por un fenómeno de cartelización non inflúe só na diferenciación de apoios positivos aos referendos entre os partidos e o electorado. En teoría, a cartelización tamén debe ter un custo importante para os principais partidos da oposición, segundo o modelo anteriormente proposto, porque case sempre elixen, na determinación dos seus posicionamentos nos referendos, a primacía dos seus obxectivos ideolóxicos proeuropeos, a pesar de teren estratexias paralelas de oposición ao partido establecido no poder. Dito doutro xeito, prevemos como, mostrando claramente o achegamento entre goberno e oposición sobre os asuntos europeos, o referendo tende a crear tensións inherentes para os principais partidos da oposición.

En xeral, segundo as nosas hipóteses iniciais respecto á converxencia/diverxencia entre obxectivos ideolóxicos e estratéxicos en función do tipo de partidos estimados, consideramos que os partidos periféricos, e sobre todo os partidos protestadores, lograrán atraer os seus simpatizantes de acordo coa liña do partido. O éxito dos partidos no poder dependerá en gran medida do seu potencial de mobilización e das súas capacidades para reafirmar a maioría gobernamental, mentres que os principais partidos da oposición xeralmente terán dificultades. A continuación, a táboa 2 presenta os resultados empíricos relativos aos aliñamentos entre partidos e votantes segundo o tipo de partido político en cada un dos catorce referendos europeos considerados. Os aliñamentos foron reconstruídos nos distintos casos a partir de sondaxes posreferendos, baseándose no voto a favor/en contra dos cidadáns en función da proximidade cos partidos políticos. A perspectiva comparada utilizada permite destacar tres principais resultados empíricos.

En primeiro lugar, en coherencia coa nosa hipótese teórica relativa á converxencia entre a ideoloxía antieuropea e a oposición ao goberno nacional dos partidos periféricos, a táboa demostra que esta situación lles permite a estes partidos gozar de maneira recorrente dunha forte capacidade de atracción dos seus simpatizantes do lado do "Non". No conxunto dos catorce referendos considerados, en trinta e dous sobre trinta e catro instancias, os partidos periféricos atraeron os seus simpatizantes de acordo coa liña do "Non" privilexiada polo partido. Cos datos dispoñibles, soamente dous partidos periféricos elixiron, nun momento dado, un posicionamento prorreferendo, o Partido Popular Socialista (SP) en Dinamarca despois do Acordo de Edimburgo e o Green Party irlandés no contexto da ratificación do primeiro Tratado de Niza en 2001.

Táboa 2. Aliñamentos partidos-votantes en función da PROXIMIDADE partidista en 14 referendos europeos (%)

Tipo de referendo	Partidos no goberno		Principais partidos da oposición		Partidos periféricos da oposición			
	Si	Non	Si	Non	Si	Non		
1. Tratado de Maastricht, Francia 1992	76	24	RPR	38	62	PCF	27	73
			UDF	56	44	Front National	9	91
			Les Verts	47	53			
2. Tratado de Maastricht, Irlanda 1992	74	26	Fine Gael	74	26	Worker's Party	19	81
			Labour	70	30			
3. Tratado de Maastricht, Dinamarca, 1992	82	18	Partido Socialdemócrata (SD)	36	64	Partido Popular Socialista (SP)	8	92
			Liberals Sociais (RV)	62	38	Partido do Progreso (FP)	45	55
			Conservadores (KF)	66	34			
4. Tratado de Maastricht 2, Dinamarca, 1993	78	22	Demócratas Centristas	66	34			
			<i>Cristiandemócratas</i>	58	42			
			Liberals (Venstre)	65	35	<i>Partido Popular Socialista (SP)</i>	9	91
			Conservadores (KF)	47	53	Partido do Progreso (FP)	18	82
5. Tratado de Amsterdam, Irlanda, 1998	82	18	Fine Gael	67	33	Green Party	46	54
			Labour	59	41	Sinn Féin	8	92
			Progressive-Democrats	76	24			
6. Tratado de Amsterdam, Dinamarca, 1998	73	27	Partido Socialdemócrata (SD)	65	35	Partido Popular Socialista (SP)	9	91
			Liberals Sociais (RV)	64	36	Alianza Vermella-Verde	8	92
			Demócratas Centristas (CD)	29	71	Partido do Progreso (FP)	15	85
7. Adopción do euro, Dinamarca, 2000	74	26	<i>Cristiandemócratas (KD)</i>	29	71	Partido Popular Danés (DF)	21	79
			Partido Socialdemócrata (SD)	76	24	Partido Popular Socialista (SP)	14	86
			Liberals Sociais (RV)	78	22	Alianza Vermella-Verde	4	96
			Demócratas Centristas (CD)	58	42	Partido Popular Danés (DF)	13	87
	78	22	<i>Cristiandemócratas (KD)</i>					

Táboa 2. Continuación (%)

Tipo de referendo	Partidos no goberno	Si	Non	Principais partidos da oposición	Si	Non	Partidos periféricos da oposición	Si	Non
8. Tratado de Niza 1, Irlanda 2001	Fianna Fáil Progressive Democrats	56	44	Fine Gael Labour	33	67	Worker's Party Green Party Sinn Féin	17	83
9. Tratado de Niza 2, Irlanda 2002	Fianna Fáil Progressive Democrats	74	26	Fine Gael Labour	76	24	Worker's Party Green Party Sinn Féin	36	64
10. Constitución europea, Francia 2005	UMP/UDF	70	24	PS	45	55	FN/MNR	4	81
11. Constitución europea, España 2005	PSOE	93	4	Les Verts PP	43	57	PCF	6	90
12. Constitución europea, Holanda, 2005	Cristiandemócratas (CDA)	53	47	CiU PNV	72	19	IU ERC	32	61
13. Constitución europea, Luxemburgo, 2005	VVD D66 Partido Popular Cristiano Social (CSV)	49 51 79	51 49 21	Socialdemócratas (PvdA) Esquerda Verde (GL) Partido Socialista (LSAP)	37 54 49	63 46 51	Partido Socialista Partido Cristián (SGP) Lista Pim Fortuyn (LPF) Group Wilders	13 5 33 12	87 95 67 88
14. Tratado de Lisboa, Irlanda 2008	Fianna Fáil Progressive Democrats	60 69	40 31	Déi Gréng Fine Gael Labour	48 51 45	52 49 55	Déi Lenk Green Party Sinn Féin	14 43 5	86 57 95
N Si-Non (%)		30 (96,7)	1 (3,3)		19 (57,5)	14 (43,5)		0 (100)	34 (0)

Notas: A táboa presenta as porcentaxes de simpatizantes de cada partido que declararon votar a favor ou en contra de cada referendo considerado, baseándose nas seguintes sondaxes posreferendos: Eurobarómetro 38 e 40 (setembro/outubro 1992, outubro 1993); Flash Eurobarómetro 48; EB 50 (outubro 1998); Nice Treaty Survey Data, Irish Social Science Data Archive (ISSDA), consultar [<http://www.ucd.ie/issda/dataset-info/nicedata.htm>]; EB 56.3 (outubro 2000, soamente Dinamarca); EB168 & EB 171 (xullo 2005); EB 245 (xullo 2008).

Non obstante, neses dous casos especiais, os seus partidarios desaprobaron de forma nidia o cambio estratéxico elixido polos seus líderes: o 91% dos simpatizantes do SP votaron en contra do Tratado de Maastricht 2 e o 87% dos do Green Party irlandés, en contra de Niza 2. Deste xeito, pódese dicir que a gran maioría dos simpatizantes dos partidos periféricos se mobilizan clara e decididamente en contra dos referendos europeos, rexeitándoos no 100% dos casos incluídos na análise. Os partidos periféricos parecen lograr claramente mobilizar en contra da UE, como por exemplo a Fronte Nacional Francesa, quen mobilizou o 91% dos seus simpatizantes, e o SP danés (92%) en 1992, o Sinn Féin irlandés e a Alianza Vermella-Verde danesa, que lograron atraer cada un deles o 92% dos seus simpatizantes no contexto da ratificación do Tratado de Amsterdam en 1998, ou, no caso da Constitución europea, o PCF (90%), ERC (87%), o Partido Cristián Holandés (95%) e Déi Lenk en Luxemburgo (86%).

En segundo lugar, en coherencia coas nosas hipóteses de traballo, a táboa 2 subliña as dificultades dos partidos menores cun potencial de coalición, que oscilan entre dinámicas centrípetas e centrífugas, ideoloxía proeuropea e vontade de castigar o goberno, segundo as súas dinámicas internas e as súas eleccións conxunturais de favorecer obxectivos ideolóxicos ou estratéxicos. Estas dificultades están ilustradas perfectamente polos dilemas recorrentes do pequeno Green Party irlandés, quen elixiu un posicionamento proeuropeo en favor da ratificación dos tratados de Amsterdam e de Niza 2, aínda que nestes dous referendos os seus simpatizantes desaprobaron a súa liña política, o 54% votou en contra en 1998 e o 64% en 2002, o que pode explicar por que o partido se posicionou en contra do Tratado de Lisboa en 2008, unha estratexia que ampliou a súa visibilidade pública, pero o custo foi un fortalecemento da súa marxinalización nas alianzas nacionais.

Estas contradicións dos partidos menores son amplamente compartidas polos partidos ecoloxistas en distintos Estados membros, xa que a ideoloxía da súa familia política é tradicionalmente favorable á construción dunha Europa federal posnacional, aínda que os partidos verdes quedan, polo xeral, na oposición ou como partidos menores dunha coalición. Nos catorce referendos considerados, non había ningún partido ecoloxista no poder, polo que moitos deles pagaron o custo da diverxencia entre os seus obxectivos ideolóxicos proeuropeos e as súas estratexias de oposición ao goberno nacional: o 53% dos simpatizantes de Les Verts en Francia votou en contra do Tratado de Maastricht e da liña do seu partido e o 57% fíxoo de novo en 2005, así como o 52% dos partidarios de Déi Gréng en Luxemburgo. Máis alá dos ecoloxistas, todos os partidos menores con potencial de coalición parecen experimentar o mesmo dilema; por exemplo, o 71% dos simpatizantes dos cristiandemócratas daneses (KD), un partido que non definira unha posición respecto ao Tratado de Amsterdam, votou en contra, así como o 55% dos partidarios do Labour irlandés en 2008 e o 57% dos seguidores do PNV en España.

En terceiro lugar, e de maneira máis significativa, a táboa 2 sinala como, na maioría dos casos, os principais partidos da oposición teñen que pagar un duro tributo á cartelización,

como consecuencia inmediata dos seus achegamentos co partido no poder e durante a campaña do “Si”. A análise empírica permite soste que os principais partidos da oposición se enfrontan case sempre a maiores dificultades á hora de lles transmitir os seus posicionamentos aos seus votantes; por iso, a táboa de análise mostra claramente realinamentos importantes. Noutros termos, os partidos proeuropeos da oposición teñen moitas máis dificultades que os partidos periféricos ou os partidos no goberno para mobilizaren os seus partidarios de acordo coa liña do partido, un fenómeno que parece recorrente. É verdade que, en certos casos, os principais partidos da oposición poden ser relativamente efectivos: por exemplo, o Fine Gael e o Labour Party irlandés atraeron respectivamente o 74% e o 70% dos seus partidarios no referendo de 1992 sobre o Tratado de Maastricht. O Fine Gael mobilizou tamén o 76% do seu electorado a favor do “Si”, esta vez para a ratificación do segundo Tratado de Niza, igual que sucedeu co Partido Popular español, que logrou o apoio dunha maioría dos seus simpatizantes (72%) a favor da Constitución europea.

No entanto, na categoría dos principais partidos da oposición, a táboa 2 mostra catorce instancias sobre trinta e tres consideradas, nas cales o electorado dun dos principais partidos da oposición desafiou a liña dos seus representantes parlamentarios. Por exemplo, o 62% dos electores próximos do RPR francés (dereita) rexeitaron o Tratado de Maastricht, o 68% dos simpatizantes do Labour irlandés (esquerda) opuxéronse ao Tratado de Niza, e o 55% dos socialistas franceses optaron pola vía do rexeitamento en 2005. En Dinamarca, o 64% dos electores do Partido Socialdemócrata (DK) desafiaron a súa liña en 1992; pola contra, foron os partidos de dereita os que experimentaron os mesmos dilemas, os conservadores (KF) en 1993 (53%) e os cristiandemócratas (KD) en 1998 (71%). Do mesmo xeito, nos referendos constitucionais de 2005, foron o Partido Socialista (LSAP) en Luxemburgo (51%) e o Partido Socialdemócrata (PvdA) en Holanda (63%) os que se enfrontaron ás desaprobacións dos seus simpatizantes. Polo tanto, este dilema non parece estar vinculado á ideoloxía do partido considerado, senón máis ben á súa “situación” de principal partido da oposición, pero tamén proeuropeo, no momento do referendo.

Finalmente, parece existir un evidente nexo entre a capacidade do partido no poder de reafirmar a súa maioría e de mobilizar activamente os seus simpatizantes a favor do “Si” e a determinación do resultado do referendo. Non parece unha coincidencia que na maioría dos casos nos cales os partidos no poder atraeron aproximadamente máis dos dous terzos do voto dos seus simpatizantes a favor do referendo (a saber, en Francia en 1992, en Irlanda en 1992, 1998 e 2002, en Dinamarca en 1993 e 1998 e en España en 2005), os referendos considerados fosen aprobados. Ao contrario, cando a mobilización do electorado dos partidos no poder foi menos clara, os referendos case sempre foron rexeitados. Por exemplo, Fianna Fáil e os Progressive Democrats mobilizaron só o 56,5% e o 55,1% dos seus partidarios en Niza 1 e o UMP o 68,2% en 2005, cando Fianna Fáil logrou mobilizar soamente o 60% dos seus partidarios a favor da ratificación do Tratado de Lisboa.

Do mesmo modo, o partido dominante da coalición governamental en Dinamarca, os socialdemócratas (SD), non conseguiron atraer máis de dous terzos dos seus votantes a favor da adopción do euro en 2000 (64%), igual que todos os partidos holandeses no poder no referendo constitucional de 2005: unicamente o 58% dos simpatizantes dos demócratas centristas (CD) seguiron a liña do seu partido, o 53% dos cristiandemócratas (CDA) e o 49% dos do VVD. En consecuencia, a análise empírica e a perspectiva comparada utilizada permiten defender que a capacidade de mobilización a favor do “Si” dos partidos no poder constitúe un factor

determinante no resultado do referendo. Este resultado empírico parece aínda máis interesante tendo en conta os outros dous efectos definidos con anterioridade, segundo os cales os partidos periféricos, e sobre todo os partidos protestadores, presentan polo xeral unha forte capacidade de mobilización dos seus electorados a favor do “Non”; e ao contrario, dada a diverxencia entre os seus obxectivos ideolóxicos e estratéxicos, non se pode esperar que os principais partidos da oposición mostren unha capacidade de mobilización determinante a favor da vitoria do “Si”.

En última instancia, a táboa 3 sinala o grao de aliñamento dos votantes en función do tipo de partido. A táboa mostra con claridade que nas trinta “situacións” consideradas de partidos no poder, os votantes seguiron a liña proeuropea do seu partido no 96,7% dos casos, cun 94% para os partidos periféricos e soamente un 57,5% para os principais partidos da oposición. Así, no 42,5% dos casos, os simpatizantes dos principais partidos da oposición opóñense á liña proeuropea do seu partido, o que confirma ben que estes desafíos recorrentes están vinculados coa “situación” do partido no seu sistema. No conxunto dos catorce referendos incluídos na análise, de media, o 84% dos simpatizantes dos partidos periféricos apoiaron a liña do seu partido, o 71,5% no referente aos partidos no poder e o 54,6% no caso dos principais partidos da oposición.

Táboa 3. Grao de aliñamento dos votantes en función do tipo de partido

	<i>Partidos no poder</i>	<i>Principais partidos da oposición</i>	<i>Partidos periféricos da oposición</i>
% de aliñamentos partidos-votantes (N)	96,7% (30)	57,5% (19)	94% (32)
% medio de simpatizantes apoiando a liña do seu partido	71,5% (Si)	54,6% (Si)	84% (Non)
% de aliñamentos “positivos”: >75% (N)	48% (15)	9% (3)	76% (26)
% de aliñamentos “medios”: entre 66-74% (N)	23% (7)	15% (5)	6% (2)
% de aliñamentos “negativos”: <66% (N)	29% (9)	76% (25)	18% (6)
Total	100% (31)	100% (33)	100% (34)

De Vreese e Semetko consideran que un aliñamento positivo corresponde á capacidade dun partido dado a atraer máis de dous terzos dos seus votantes de acordo coa súa liña, un aliñamento medio fai referencia ao 66-74%, e un aliñamento negativo corresponde á situación na cal o partido mobiliza menos do 66% a favor do “Si” ou do “Non” (De Vreese & Semetko, 2004: 699-722). Seguindo esta clasificación, a táboa 4 conclusiva confirma a nosa demostración: no 76% dos casos, os partidos periféricos conseguen forxar aliñamentos positivos, mostrando a súa forte capacidade de mobilización a favor do “Non”; pola contra, no 76% dos casos son aliñamentos negativos os que predominan nos principais partidos da oposición, corroborando os dilemas asociados aos seus posicionamentos, a diverxencia dos seus obxectivos e as súas dificultades para mobilizar a favor do “Si”. Os resultados dos partidos no poder son menos claros, con aliñamentos positivos no 48% dos casos, medios no 23% e negativos no 29%, ratificando así que a capacidade dos partidos no poder de fortalecer unha campaña electoral dinámica que permita conseguir aliñamentos positivos dos seus votantes a favor do “Si” segue a ser determinante.

CONCLUSIÓN

Este artigo analizou a tendencia caracterizada pola substitución dun modelo de competición política por un modelo de colusión nos referendos europeos. A través da análise comparativa de catorce referendos en seis países distintos desde o Tratado de Maastricht, demostrouse a recorrencia dun fenómeno de cartelización da competición política, entendido como a converxencia conxuntural dos posicionamentos proeuropeos dos partidos no poder e dos principais partidos da oposición. Esta situación recorrente explícase pola estrutura de oportunidade vinculada coa democracia directa e a simplificación de liñas de competición que implica con iso, mostrando con claridade a converxencia entre os partidos de goberno, o que crea unha situación na cal se enfrontan o “cartel do Si” e os partidos periféricos da oposición favorables ao “Non”, cuxo papel queda indirectamente reforzado.

A cartelización da competición política favorece un primeiro efecto indirecto relacionado coa diferenciación crecente entre o posicionamento da maioría dos partidos políticos e as preferencias expresadas polos cidadáns, o que mediatiza en certo modo a visión reflectida por Carlos Taibo dunha clivaxe sociolóxica entre as elites europeístas e os cidadáns nacionais (Taibo, 2004). Cando a converxencia dos seus obxectivos ideolóxicos e estratéxicos lles permite tanto aos partidos periféricos como aos partidos no poder definir un posicionamento coherente, a diverxencia entre unha ideoloxía proeuropea e unha oposición estratéxica ao goberno nacional caracterizan xeralmente a “situación” dos principais partidos da oposición. A cartelización da competición política crea efectos recorrentes na maioría dos referendos considerados, confirmando a forte capacidade dos partidos periféricos de mobilizaren os seus simpatizantes a favor do “Non” e as dificultades repetitivas dos principais partidos da oposición a mobilizar a favor do “Si”, o que implica, dadas estas dúas tendencias, a centralidade do grao de mobilización dos partidos no poder na determinación do resultado do referendo.

BIBLIOGRAFÍA

- Aucante Yohann e Alexandre Dezé, eds. 2008. *Les systèmes de partis dans les démocraties occidentales: Le modèle du parti-cartel en question*. París: Presses de Sciences Po.
- Aylott Nicholas. 2002. *Let's Discuss this Later: Party Responses to Euro-division in Scandinavia*, *Party Politics* 8: 441-61.
- Christin Thomas, Simon Hug e Pascal Sciarini. 2003. "Interests and information in referendum voting: An analysis of Swiss voters", *European Journal of Political Research* 41: 759-76.
- Closa, Carlos. 2004. *La ratificación de la Constitución de la UE: un campo de minas*. Madrid: Real Instituto Elcano.
- Dahl, Robert. 1972. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- De Vreese, Claes H. e Holli Semetko. 2004. "News Matters: Influences on the Vote in a Referendum Campaign", *European Journal of Political Research*, 43: 699-722.
- Elias Norbert. 1991. *La société des individus*. París: Fayard.
- Franklin Mark, Michael Marsh e Lauren McLaren. 1994. "Uncorking the Bottle: Popular Opposition to European Unification in the Wake of Maastricht", *Journal of Common Market Studies* 32: 455-72.
- Grunberg Gérard e Florence Haegel. 2007a. *La France vers le bipartisme ? La présidentialisation du PS et de l'UMP*. París: Presses de Sciences Po.
- Grunberg Gérard e Florence Haegel. 2007b. "Le bipartisme imparfait en France et en Europe", *Revue Internationale de Politique Comparée*, 14: 325-39.
- Lijphart, Arend. 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arend. 1984. *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lindberg Leon e Stuart Scheingold. 1970. *Europe's Would-Be Polity. Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Mair Peter e Richard S. Katz. 1995. "Changing Models of Party organization and Party Democracy: the emergence of the cartel party", *Party Politics*, 1: 5-28.
- Maravall, José María. 2003. *El control de los políticos*. Madrid: Taurus.
- Marks, Gary e Steenbergen, Marco, eds. 2004. *European Integration and Political Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mateo González, Gemma. 2008. "La política nacional y los referendos para ratificar el Tratado Constitucional Europeo". *Revista Española de Ciencia Política*, 18: 95-120.
- Mény, Yves. 2002. "De la Démocratie en Europe: Old Concepts and New Challenges", *Journal of Common Market Studies*, 41: 1-13.
- Morel Laurence. 2007. "The Rise of Politically Obligatory Referendums. The 2005 French Referendum in Comparative Perspective", *West European Politics*, 30: 1041-67.
- Petithomme Mathieu. 2008. "La despolitización de la política europea y el dilema del déficit democrático", *Cuadernos Europeos de Deusto*, 27: 24-41.
- Petithomme Mathieu. 2009. "Les effets de l'intégration européenne sur les partis politiques nationaux: une perspective comparée", *Politique Européenne*, 29: 133-39.
- Reif Karl e Hermann Schmitt. 1980. "Nine Second Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results", *European Journal of Political Research*, 8: 3-44.
- Sartori Giovanni. [1976] 2005. *Parties and party systems. A framework for analysis*. London: ECPR Press.
- Sartori Giovanni. 1991. "Comparing and Miscomparing", *Journal of Theoretical Politics*, 3: 243-57.
- Taibo, Carlos. 2004. *No es lo que nos cuentan. Una crítica de la Unión Europea realmente existente*. Barcelona: Ediciones B.